

з http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/9.pdf

7. Сліпушко О. (2000). Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика.

*Ельвіра ЛУЗІК,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки та психології професійної освіти
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій,
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження психологічних засад моделювання системи дистанційної освіти (ДО) обумовлена низкою проблем функціонування та модернізації вищої професійної освіти в Україні. Онтологізація психологічних засад у рамках дослідження визначена сукупністю значень поняття «засади». Це, по-перше, основа або базис психологічного моделювання системи ДО, які традиційно визначаються системним підходом; по-друге, це системоутворюючий принцип або психологічне обмеження системи та її психологічної моделі, які в рамках системного підходу та теорії прийняття рішень визначаються як мета функціонування системи. Третім значенням поняття «засади» є психологічне обґрунтування необхідності моделювання системи ДО в сучасних умовах її модернізації.

Системний аналіз існування дистанційної освіти в Україні забезпечує не тільки її вивчення, але, головним чином, визначає суть проблемної ситуації і дозволяє поставити задачу її перетворення. При цьому моделювання виступає основним засобом реалізації системного аналізу, методом дослідження і прийняття рішення щодо складних соціальних систем, які знаходяться в стані модернізації, забезпечуючи, таким чином, узгодження зусиль усіх зацікавлених в успішному їх функціонуванні суб'єктів. Крім того, це оптимальний спосіб пізнання, прогнозування і удосконалення соціальних систем, тому причинно-наслідкова модель соціального процесу є абстрактним втіленням її механізму.

Відомо, що вища освіта в рамках системного підходу передбачає множинність описів, тому і система дистанційної освіти України може бути представлена безліччю моделей, побудованих на різних теоретичних основах: філософських (Г. Гегель, В. Гумбольдт, Ж.-П. Сартр, та ін.); соціологічних (В. Лісовський, Є. Ляхович, І. Марцинківський та ін.); соціально-психологічних (Г. Акопов, Е. Кузьмін та ін.); педагогічних (В. Беспалько, Н. Кузьміна, А. Субетто, Ю. Татур та ін.) та економічних (О. Сабденов та ін.).

Як відомо, ціннісні орієнтири перетворення вищої професійної школи та

практика функціонування вітчизняної вищої освіти в період її диверсифікації протягом більш ніж 15 років визначаються ідеями гуманізації освітнього простору (В. Вернадський, В. Зінченко, Б. Братусь та ін.), конкретизованими в особистісно-орієнтованому і суб'єктно-орієнтованому підходах (А. Вербицький, І. Зимня, В. Ляудіс, П. Підкасистий, О. Субетто, Л. Фрідман та ін.). Разом з тим в сучасній практиці вищої освіти України склалася стійка кризова ситуація, яка характеризується тим, що під час дистанційного навчання в ЗВО, яке обумовлено наявністю негативних факторів, що склалися в Україні (корона вірус, воєнні дії), у більшості студентів виявлено зниження навчально-професійної мотивації і професійної спрямованості; типовими стали зміна професії відразу після закінчення ЗВО і робота не за фахом значної частини випускників; висока корупція в університетах України, що виявляє пріоритет цінності формальних документів для студентів всупереч цінності професійних і науково-дослідних знань, умінь і навичок. Негативні тенденції дистанційної освіти свідчать про системні психологічні проблеми вищої професійної освіти в Україні, що характеризуються наступними суперечностями між :

- деклараціями про особистісно-орієнтовану освіту та реальними результатами впливу системи вищої освіти на особистість студента (переважає негативний сценарій особистісного розвитку з дифузією ідентичності);
- досить високою професійною мотивацією абітурієнтів ЗВО і загальною тенденцією до зниження професійних мотивів студентів-випускників;
- орієнтацією учасників освітнього процесу на високі вимоги Держстандарту з критеріями оцінки рівня підготовки фахівців і реально низькою кваліфікацією випускників закладів вищої освіти у цілому в Україні (про це свідчать попит і пропозиції на ринку праці);
- потребами (вимогами) суспільства у висококваліфікованих фахівцях і переважанням неспеціалістів в сфері послуг і промисловості, які фактично отримують кваліфікацію не в стінах ЗВО, а в практичній діяльності (більшість випускників влаштовуються на роботу починаючи з другого курсу не за фахом і кваліфікацією).

Ряд аспектів впливу дистанційної освіти на включення до неї суб'єктів освітнього процесу представлені в соціально-психологічних дослідженнях А. Реана, Г. Аكوпова та ін. Однак увага цих дослідників була зосереджена, в основному, на закономірностях педагогічного спілкування і поведінки суб'єктів освіти в макрогрупових і мікрогрупових умовах дистанційної освіти ЗВО, не торкаючись, при цьому, системних механізмів відтворення закономірного психологічного результату системи дистанційної освіти. Саме тому у процесі модернізації дистанційної освіти необхідно проведення дослідження функціонування освітньої системи (ЗВО) в рамках педагогічної психології як системи умов, що визначають цілеспрямовану соціалізацію, закономірні прояви

і психічний розвиток включених до неї суб'єктів.

Система дистанційної освіти як об'єкт дослідження в педагогічній психології являє собою реальну взаємодію суб'єктів на обох полюсах взаємодіючого відкритого освітнього середовища в заданих структурою освітньої організації дистанційного навчання умовах, де теоретичні метафори «освітній простір» і «освітнє середовище» надають даній взаємодії онтологічний статус.

У педагогічній психології широко застосовуються поняття «простір» і «середовище», причому їх використання пов'язане, перш за все, з гуманістичним напрямком модернізації всіх рівнів освіти (Е. Клімов, В. Панов, І. Фрумін та ін.), однак, в роботах відсутнє чітке розрізнення феноменів, позначених даними теоретичними метафорами. Разом з тим аналіз і операціоналізація психологічних критеріїв ефективності функціонування системи дистанційної освіти, релевантних гуманістичному напрямку перетворення, обумовлюють необхідність такої диференціації.

Питання ефективності дистанційної системи освіти як освітнього простору та освітнього середовища, їх взаємодії з особистістю людини є, з точки зору більшості дослідників, предметом лише перспективного вивчення в педагогічній психології.

Найважливіше питання, яке не знайшло достатнього відображення в дослідженнях функціонування вітчизняної системи дистанційної освіти України як освітнього простору так і освітнього середовища – це питання про психологічну інтерпретацію функціонування дистанційної системи освіти, психологічні критерії аналізу та оцінки, що визначають її вдосконалення та перетворення, тобто про системні психологічні результати і принципи (психологічні засади) функціонування дистанційної системи освіти.

Зміна системи вищої професійної освіти України, пов'язана з орієнтацією на інтеграцію в світову систему вищої освіти: перехід з монорівневої на багаторівневу систему освіти, зміна критеріїв оцінки освітнього результату (компетентнісний підхід) і наявність воєнного стану в Україні, а також аналіз організації, технологій та функціонування дистанційної освіти в розвинених країнах світу акцентують увагу на психологічній інтерпретації результату функціонування дистанційної освіти у вищій школі України.

Аналіз змін, здійснюваних в світі та системі дистанційної освіти, дозволяє стверджувати їх контекстний характер, який отримує в багатьох випадках директивно-волюнтаристської форми. Разом з тим загальна диверсифікація системи дистанційної освіти України і, одночасно, її цілісність і системна ідентичність, вимагають усвідомленого стратегічного вибору напрямку змін, адекватність якого може бути визначена в контексті ефективності дистанційної системи освіти, критерії якої також неоднозначні.

Поглиблення суперечностей у функціонуванні дистанційної освіти в

сучасній Україні (А. Батуєв, Н. Регуш, О. Стародубец, та ін.), незважаючи на здійсненні перетворення, дозволяє стверджувати, що не змінилися основні психологічні принципи побудови існуючої системи. Суперечлива інтерпретація ефективності дистанційної системи вищої освіти в Україні вимагає визначення та узгодження критеріїв, принципів чи психологічних засад оцінки системного освітнього результату для створення ефективної освітньої системи дистанційного навчання.

Криза системи вищої освіти, а разом і її складової – дистанційної, очевидно, пов'язана з парадигмальною кризою психолого-педагогічних теорій, що виявляється у втраті пояснювального і прогностичного потенціалів, тобто нездатності теоретичних узагальнень пояснити причини кризових проявів у поведінці суб'єктів освітнього процесу і визначити ефективне перетворення системи вищої освіти України.

Розгляд проблем психологічної теорії в ракурсі існуючих парадигм представлено в роботах А. Асмолова, А. Петровського, Є. Хомського та ін. Парадигмальна інтерпретація практичних проблем функціонування освіти здійснюється в дослідженнях А. Субетто, Ю. Татура та ін. Однак обговорення проблеми застосування парадигмального погляду до зміни теоретичних підходів як у вищій професійній освіті так і в дистанційній лише намічено в психолого-педагогічних роботах С. Заїр-Бека і деяких інших авторів.

Перехід в психології до гуманістичної парадигми, з точки зору носіїв даної науково-дослідної програми (К. Роджерс, А. Маслоу та ін.) принципово змінює дослідні проєкції, що склалися в психології. Незважаючи на це, у вітчизняних роботах або відсутнє питання про «протиріччя зустрічі» парадигм, або автори заперечують істотні відмінності оптичних проєкцій і наявність імпліцитного знання, критикуючи гуманістичні категорії («само актуалізація») і феноменологічний підхід (розуміюча психологія) в психологічному дослідженні (А. Петровський, А. Юревич і ін.).

Причини ігнорування відмінностей нової (студентоцентрованої) і старої (нормативної) парадигм мають психологічний характер. Аналізу проблеми імпліцитного знання і його ролі на етапі зміни парадигм присвячені роботи як філософів-методологів (Р. Нугаєва, І. Лакатоша, П. Фейєрабенда і ін.) так і психологів (Дж. Келлі, Р. Бендлер, Д. Гріндер, В. Сатир та ін.). Переважання досліджень системи вищої освіти, спрямованих на проектування ефективних її варіантів (Ю. Дроботенко, Е. Заїр-Бек, Ю. Татур та ін.) по суті, - «мовчазне визнання того, що всі принципові, філософські, світоглядні проблеми вже вирішені, і дослідникам залишається лише застосувати свої здібності для уточнення окремих деталей ...» (Р.М. Нугаєв). Для того, щоб зміна освітньої парадигми дійсно відбулася, а також для вироблення не тільки оптимальної стратегії, а й ефективної тактики переходу, необхідно створення системи методологічних засобів, що забезпечують ефективне узгодження позицій,

досягнення комунікації (розуміння або ідентифікації смислів), що усуває протиріччя зустрічі нової (гуманістичної) і старої (нормативної) парадигм. Вироблений у філософії комунікативний підхід, що дозволяє зняти «парадокс зустрічі», на наш погляд, може бути застосований в ситуації зміни парадигм в психологічній теорії і практиці функціонування дистанційної освіти.

Застосування комунікативного підходу в ситуації зміни парадигм у вищій освіті, актуальне завдання визначення комунікативних засобів, здатних забезпечити наочне уявлення проблеми, виявлення суті парадигмального протиріччя і досягнення комунікації всіх зацікавлених у вирішенні кризи вищої школи суб'єктів може бути здійснено за допомогою психологічної моделі, що виступає методологічним засобом в силу своєї презентативної та комунікативної природи (А. Уйомов та ін.). В якості психологічної моделі складної системи дистанційної освіти, що має безліч описів, будемо розглядати модель, що побудована на психологічних принципах (засадах) або модель психологічних обмежень функціонування даної системи, а психологічне моделювання – як процес створення формальної моделі психічного (соціально-психологічного) феномена або процесу, тобто формалізованої психологічної абстракції даного процесу, що відтворює його основні психологічні, ключові моменти (механізми) з метою експериментального вивчення.

Як спосіб концентрації уваги на психологічних аспектах функціонування системи дистанційної освіти психологічне моделювання дозволяє поетапно не тільки описати психологічний результат системи, але і виявити причини негативних тенденцій поведінки її елементів (учасників освітнього процесу) в проекції системних механізмів відтворення. Саме тому основна проблема дослідження сфокусована на проблемі критеріїв оцінки психологічного результату функціонування системи дистанційної освіти, що збігаються з цілями її функціонування, які, в свою чергу, виступають обмеженнями системи та її моделі, тобто ознаками допустимого (неприпустимого) і оптимального стану системи, до якого прагне розробник. Основна проблема визначення критеріїв (обмежень) функціонування системи дистанційної освіти – відмінність і суперечливість цілей та інтересів учасників освітньої організації, де мета функціонування системи виступає її системоутворюючою основою.

У вітчизняних дослідженнях і сучасній практиці функціонування дистанційної освіти цей психологічний результат (мета і проекція обмежень системи) визначаються поняттям «компетентність», де операціоналізація категорії «компетентність» в контексті визначення результативної сторони дистанційної освіти становить концептуальну основу її модернізації. Разом з тим компетентність є категорією, що несе в собі протиріччя старої і нової парадигм в освіті; протиріччя між гуманістичною і біхевіористською традиціями освіти; між професійно-орієнтованою та загальною підготовкою майбутнього фахівця до життя при компетентнісному підході до освіти, як це відзначають

вітчизняні та зарубіжні дослідники (Керка, Мат'яш). Крім того, відзначається емпірична неспроможність і концептуальна суперечливість компетентнісного підходу в дистанційній освіті, яка визначається тим, що він не відповідає запитам постійно змінюючих умов життя в сучасному суспільстві, де людині потрібно бути готовим вчитися все життя (О. Мат'яш, Д. Мак Клелланд, Р. Бояціс, Дж. Равен, Kierstead, Smith, Kerka, Nyland). Автори вважають, що дистанційна освіта не вирішує складну задачу підготовки сучасної людини до життя, а лише редукує її до практичних потреб економіки, ринку праці та окремого роботодавця, недостатньо враховуючи інші освітні завдання, такі як, формування критичного мислення, здатного розпізнавати і неупереджено аналізувати соціально-політичні процеси в суспільстві – владу, нерівність, корпоративні інтереси» (О. Мат'яш). Крім того такий підхід зводить компетентності лише до «умінь і навичок» (skills), поведінкових характеристик (soft skills) в традиціях біхевіоризму, тим самим редуціруючи багатомірність і непередбачуваність живої людської діяльності та її суб'єкта.

Ідеї Болонського процесу, під егідою якого здійснювалися перетворення у вітчизняній вищій школі, а саме, ідеї стандартизації освіти, тобто надання можливості студенту вчитися в єдиному освітньому просторі (О. Мат'яш, А. Циб та ін.), та категорії «компетентність» - «компетенція», які визначають напрямок стандартизації у вищій освіті, завжди будуть протистояти індивідуалізації навчання.

Отже, необхідність концептуалізації і операціоналізації психологічних засад моделювання системи дистанційної освіти й визначення її системоутворюючого принципу в рамках гуманістичної парадигми, що забезпечують прогноз і досягнення ефективності функціонування дистанційної системи в проекції цілей всіх зацікавлених учасників освітнього процесу у ЗВО, обумовлює актуальність даного дослідження.

Кристина МИХАЙЛОВИЧ,
*викладачка кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Розвиток інклюзивної освіти у світі, в тому числі в Україні, спонукає нас міркувати над поняттями, пов'язаними з даним явищем. Основні міжнародні документи та наукові праці дозволяють підтвердити той факт, що інклюзивна освіта все більше стає частиною характеристики якісної освіти, гарантуючи для всіх дітей рівні можливості участі у освітньому процесі. Визначення концепції